

Jizzax viloyati 1-sonli Kar bolalar Maxsus maktab-internati katta o'qituvchisi
Ko'chkanov Muxtor taqrizi ostida

**DUNYO BO'YLAB KARLAR JAMIYATINING RIVOJLANISHI VA ESHITISH
NUQSONI BO'LGAN KISHILARNING SHAXSIYATI SHAKLLANISHIDAGI
PEDAGOGIK O'RNI.**

Abdullayeva Nargiza O'ktamovna

Jizzax Davlat Pedagogika Universiteti

Sirtqi bo'lim, Pedagogika-psixologiya va

musiqqa yo'nalishlarida masofaviy

ta'lim kafedrasida o'qituvchi.

abdullayevanargiza1114@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada, Eshitishda nuqsoni bo'lgan shaxslarning tarixiy tamaddun davomida shakllanib boorishi, yer yuzida va O'zbekistonda alohida tarixiy jarayonlarga bog'liq ravishda shakllanishi, Qadimgi Yunoniston va Rimda karlar uchun maxsus jamiyatlarning paydo bo'lishi, O'rta asrlarda diniy va madaniy markazlarning karlarni qo'llab-quvvatlashi va karlar uchun birinchi maxsus maktabning ochilishi yuzasidan ma'lumotlar, tahliliy qarashlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Butunjahon karlar federatsiyasi, Gallaudet universiteti, Fransiyada Abbe de l'Epee, Samuel Geinicke, Karlar madaniyati, ideo yozuvlar, onlayn muloqot, Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya, ko'rsatuvlar, teledasturlar va film ishlab chiqarilishi.

Аннотация: В статье рассматривается формирование слабослышащих в ходе исторической цивилизации, их формирование в зависимости от конкретных исторических процессов на земле и в Узбекистане, возникновение специальных обществ для глухих в Древней Греции и Риме, религиозно-информационных аналитические взгляды на поддержку культурных центров для глухих и открытие первой специальной школы для глухих.

Ключевые слова: Всемирная федерация глухих, Университет Галлоде, аббат де л'Эпе во Франции, Самюэль Гейнике, культура глухих, дейопись, онлайн-коммуникация, Конвенция о правах инвалидов, радиопередачи, телевизионные программы и кинопроизводство.

Annotation: In the article, the formation of hearing-impaired persons in the course of historical civilization, their formation depending on specific historical processes on earth and in Uzbekistan, the emergence of special societies for the deaf in Ancient Greece and Rome, religious and information and analytical views on the support of cultural centers for the deaf and the opening of the first special school for the deaf.

Keywords: World Federation of the Deaf, Gallaudet University, Abbe de l'Epee in France, Samuel Geinicke, Deaf culture, ideo writing, online communication, Convention on the Rights of the Disabled, broadcasts, television programs and film production.

Kirish. Imo-ishora tillari, odatdagi milliy so'zlashuv tillari singari doimiy ravishda rivojlanib boradi va eshitishda muammolari bo'lgan insonlarning kundalik hayot ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda yangi so'zlar, iboralar va so'z birikmalarini lug'atiga kiritadi. Dunyoda 300 dan ortiq turli xil imo-ishora tillari

mavjud va ularning aksariyati to'liq tabiiy tillar sifatida tan olingan. Shuningdek, xalqaro imoishora tili (International sign language, ISL) ham mavjud bo'lib, u turli mamlakatlardagi kar va eshitish qobiliyati zaif odamlar tomonidan karlar o'rtasidagi xalqaro tadbirlarda va muloqotda qo'llaniladi. Imo ishora tillari dunyoning ko'plab mamlakatlarida huquqiy maqomga ega.[2.1] Karlar jamiyati (yoki eshitish qobiliyati bo'lmaganlar jamiyati) yer yuzida va O'zbekistonda alohida tarixiy jarayonlarga bog'liq ravishda shakllangan. Karlar jamiyatining rivojlanishi ko'proq jamiyatlarning ijtimoiy ehtiyojlariga, ta'lim, madaniyat va huquqiy sohasidagi o'zgarishlarga tayanadi

O'rganilganligi. Karlar jamiyatining shakllanishi va rivojlanishi — bu dunyo miqyosida uzun tarixiy jarayon bo'lib, ko'plab ijtimoiy, madaniy va ta'limiy omillarga asoslanadi. Karlar (ya'ni, eshitish qobiliyati bo'lmaganlar) jamiyatining rivojlanishi alohida bir tarixiy bosqichlar va madaniyatlar orqali yuzaga kelgan, va bu jarayonning asosiy jihatlari ko'pincha ijtimoiy izolyatsiya, o'zaro aloqa, ta'lim tizimlari va huquqlarni tan olish bilan bog'liq. Dunyo bo'ylab karlar jamiyatining shakllanishi Eshitish qobiliyati bo'lmagan shaxslarning o'ziga xos jamiyatlari tarixan ko'pchilik ijtimoiy guruhlar singari tabiiy ravishda shakllanmagan. Ammo, karlar jamiyati dastlabki ko'rinishini, albatta, qadimiy tarixda, o'ziga xos aloqa usullari va turli jamiyatlarda mustahkamlangan, o'ziga xos madaniy tizimga ega bo'lgan guruhlar sifatida namoyon bo'la boshladi.

Antik davr: Qadimgi Yunoniston va Rimda karlar uchun maxsus jamiyatlar mavjud edi. Bu jamiyatlar ko'pincha alohida guruhlar yoki qabilalar sifatida yashashgan, biroq ularning ta'limi va madaniyati keng rivojlanmagan. Eshitish qobiliyati bo'lmagan shaxslar ko'pincha jamiyatdan chetlashtirilgan yoki uyushmagan holda yashagan. Biroq, tarixda ba'zi o'ziga xos jamiyatlarda karlar o'rtasida alohida aloqa usullari va madaniy tizimlar shakllangan. Qadimgi Yunoniston va Rimda: Eshitish nuqsoniga ega shaxslar ko'pincha izolyatsiya qilingan yoki norasmiy tarzda boshqa karlar bilan muloqot qilishgan. Shu bilan birga, qadimgi Yunoniston va Rimda bir nechta yozma va og'zaki alifbolar mavjud bo'lgan, lekin ular asosan qolgan aholi uchun ishlatilgan. Eshitishda nuqsoni bo'lganlar uchun rasmiy alifbolar yoki til tizimlari mavjud emas edi. Xitoyda esa karlarning o'ziga xos jamiyati haqida ma'lumotlar kam, lekin ba'zi qadimiy hujjatlarda karlar o'rtasida qo'l ishoralari yoki qo'l harakatlaridan foydalanishganligi ko'rsatilgan. Xitoyda ham karlar uchun alohida jamiyatlar mavjud emas edi va ular ko'pincha normal jamiyatdan ajralgan holda yashagan.

O'rta asrlar: O'rta asrlarda karlar uchun maxsus maktablar va jamiyatlar bo'lmasa ham, ba'zi bir diniy va madaniy markazlar karlarni qo'llab-quvvatlashi mumkin edi. Shu bilan birga, karlar o'zaro aloqa qilishda asosan qo'l harakatlaridan foydalanishgan.

Natijalar va muhokamalar. XVIII-XX asrlar: Karlar jamiyatining eng katta rivojlanishi XIX asrning boshlarida yuz berdi. Masalan, Fransiyada Abbe de l'Epee (1712–1789) tomonidan karlar uchun birinchi maxsus maktab ochildi, bu esa karlar jamiyatining shakllanishiga olib keldi. Shuningdek, Fransiyadagi ilk surdopedagogika maktablari va alifbolari karlar madaniyatini rivojlantirishga katta hissa qo'shdi. XIX asrda karlarning o'ziga xos jamiyatlari va madaniyatlari shakllana boshladi. Ushbu davrda ta'lim va surdopedagogika metodlarining rivojlanishi orqali karlar jamiyatlari ijtimoiy maydonga chiqdi. Bu davrda bir nechta muhim voqealar va shaxslar, karlar madaniyatining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatdi: Fransiya: Abbe de l'Epee (1712–1789) — karlarning ta'limi bo'yicha ilg'or ishlar qilgan shaxs sifatida tarixda qolgan. U Fransiyada karlar uchun ilk maktabni ochdi va "signallar alifbosini" ishlab chiqdi, bu esa karlarning o'zaro muloqotini osonlashtirdi. Ularning ta'limi va muloqoti uchun maxsus metodlarni ishlab chiqdi.

Abbe de l'Epee tomonidan ishlab chiqilgan bu metodlar keyinchalik dunyo bo'ylab qo'llanilgan. Karlar uchun ta'lim tizimi Chexiyada va Germaniyada ham rivojlanishni boshladi. 1800-yillarda, Samuel Heinicke (1727–1790) va boshqa pedagoglar tomonidan, karlar uchun surdopedagogiki metodlar ishlab chiqildi, bu esa karlarning jamiyatga integratsiyasini osonlashtirdi. Angliya va Amerikada: 19-asr oxiriga kelib, Amerikada (masalan, Gallaudet universiteti 1864-yilda tashkil etilgan) va Buyuk Britaniyada karlar uchun alohida ta'lim muassasalari ochildi. Gallaudet universiteti Amerika Qo'shma Shtatlaridagi birinchi va dunyodagi eng yirik karlar ta'limi muassasalaridan biri bo'ldi, u karlar madaniyatining rivojlanishiga katta hissa qo'shdi.

XX asr: XX asrda, ayniqsa, dunyo bo'ylab karlar uchun ta'lim va ijtimoiy qo'llab-quvvatlash tizimlari tashkil etila boshladi. 1960-yillardan boshlab karlar madaniyati va huquqlari har bir davlatda alohida e'tiborga olinib, "Karlar madaniyati" deb ataladigan yangi bir tushuncha shakllandi. 1980-yillarda esa BMT va boshqa xalqaro tashkilotlar karlarning huquqlarini himoya qilishni boshladilar. XX asrda karlarning huquqlari, ta'lim tizimi va madaniyatlari yanada rivojlana boshladi. Ushbu davrda, karlar uchun yangi aloqa usullari, alifbolar va pedagogik metodlar ishlab chiqilgan. XX asrda karlar madaniyatining rivojlanishiga ta'sir qilgan ba'zi muhim voqealar va jarayonlar: BMT va xalqaro huquq: 1970-yillarda, dunyo bo'ylab karlarning huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy integratsiyasini ta'minlashga qaratilgan bir qator xalqaro tashabbuslar boshlandi. 1981-yilda Xalqaro karlar yilini e'lon qilish, karlarning huquqlarini e'tirof etishga va ularni ijtimoiy, madaniy va ta'lim tizimlariga jalb etishga katta hissa qo'shdi.

Xulosa. Xulosa o'rnida shuni aytishimiz mumkinki, Karlar madaniyati: XX asrda karlarning o'ziga xos madaniyatini tan olish boshlandi. "Karlar madaniyati" deb ataladigan tushuncha shakllanib, karlar jamiyati o'zining an'anaviy tili, san'ati, adabiyoti va qadriyatlarini bilan alohida bir guruh sifatida tan olindi. 1980-yillarda, karlar tili (aslida, qo'l ishoralari tili) ko'plab mamlakatlarda tan olingan, va karlarning madaniy huquqlari himoya qilindi. Texnologiya va ijtimoiy media: XX asrning ikkinchi yarmida texnologiya, xususan, kompyuterlar va internet, karlar jamiyatining rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatdi. Video yozuvlar, onlayn muloqot va boshqa texnologiyalar karlarning o'zaro aloqalarini yanada osonlashtirdi. Shuningdek, karlarning jamiyatda faol ishtirok etishi uchun turli ko'rsatuvlar, teledasturlar va film ishlab chiqarish boshlandi. Karlar huquqlari va ijtimoiy integratsiya XX asrning oxiri va XXI asr boshida, dunyo bo'ylab karlarning huquqlari tan olindi va ularga jamiyatga integratsiyalashishga imkoniyat yaratildi. 2006-yilda BMT tomonidan "Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiya" [1.1] qabul qilindi, unda karlarning huquqlari ham alohida ta'kidlangan. Ushbu Konvensiya, dunyo bo'ylab karlar va boshqa nogironlarga nisbatan ijtimoiy integratsiya, ta'lim, ish joylari va sog'liqni saqlash xizmatlari kabi sohalarda yaxshilanishlarni ta'minlashga qaratilgan. Dunyo bo'ylab karlar jamiyatining shakllanishi bir qancha ijtimoiy, madaniy, ilmiy va texnologik omillar bilan bog'liq. Asosiy bosqichlar - karlar uchun maxsus ta'lim tizimlarining rivojlanishi, surdopedagogika metodlarining yaratish, karlarning madaniyatining tan olinishi va ularning huquqlarini himoya qilishga bo'lgan jahon e'tibori bilan bog'liqdir. Bugungi kunda karlar jamiyati dunyo bo'ylab rivojlanib, o'zining mustahkam madaniyatiga ega bo'lib, ijtimoiy huquqlarini himoya qilishga alohida ahamiyat berilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. O'R ning Qonuni, 07.06.2021 yildagi O'RQ-695-son. Nogironlar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani (Nyu-York, 2006-yil 13-dekabr) ratifikatsiya qilish haqida Qonunchilik palatasi tomonidan 2021-yil 18-mayda qabul qilingan. Senat tomonidan 2021-yil 29-mayda ma'qullangan.
2. "Language and Deaf Identity" 2015 yil Nashriyot: Routledge. Muallif:

Jennifer L.Robinson.

3. “ESHITISHDA NUQSONIDA BO‘LGAN SHAXSLAR UCHUN IMO-ISHORA TILLARNING GENEOLGIK, MORFOLOGIK TASNIFLARI” Abdullayeva Nargiza O‘ktamovna JDPU “KASB-HUNAR TA’LIMI” Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma’rifiy jurnal 2024-yil, 3-son.
abdullayevanargiza1114@gmail.com
4. “ESHITISHDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALAR BILAN ISHLASHDA OG‘ZAKI NUTQNI RIVOJLANTIRISHDA ARIFMETIK AMALLARNING AHAMIYATI” Abdullayeva Nargiza O'ktamovna JDPU. KASB-HUNAR TA'LIMI. Ilmiy-uslubiy, amaliy, ma'rifiy jurnal 2023-yil, 6-son abdullayevanargiza1114@gmail.com